

Юридична наука

№11

2014

ЮРИДИЧНА НАУКА Juridical science

№ 11/2014

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Заснований у 2010 році. Виходить щомісяця.

Свідоцтво про реєстрацію: серія KB № 20692-10492ПР від 28.04.2014 р.

УДК 34 Журнал внесено в оновлений перелік фахових видань з юридичних наук
(підстава: Постанова Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України № 153 від 14.02.2014)

ISSN 2222-5374 Журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань
(ISSN International Centre м. Париж).

Журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах та базах даних:
Index Copernicus – з 1 січня 2014 року

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» Україна, 03151, Київ, вул. Вінницька, 10
Голова редакційно-видавничої ради С. А. Єрохін. Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4714 від 23.04.2014 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Магвійчук Валерій Костянтинівич — головний редактор, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України
- Харь Інна Олексіївна — заступник головного редактора, кандидат юридичних наук, доцент
- Гіда Євген Олександрович — доктор юридичних наук, професор
- Денисова Тетяна Андріївна — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
- Заїка Юрій Олександрович — доктор юридичних наук, професор
- Зайчук Олег Володимирович — доктор юридичних наук, академік НАПрН України, заслужений юрист України
- Ляшченко Вікторія Анатоліївна — доктор наук державного управління, професор
- Інга Кавка — PhD, професор, кафедра Європейського права Лаглонського університету (Польща)
- Іщенко Андрій Володимирович — доктор юридичних наук, професор
- Карпенко Микола Іванович — кандидат юридичних наук, доцент
- Коняхін Володимир Павлович — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч освіти та науки Російської Федерації (Росія)
- Колодій Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України
- Костенко Олександр Миколайович — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України
- Костицький Михайло Васильович — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений юрист України
- Монаєнко Антон Олексійович — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
- Музика Анатолій Анастасійович — доктор юридичних наук, професор
- Нікітін Юрій Вікторович — доктор юридичних наук, доцент
- Осічнюк Юхим Веніамінович — доктор філософських наук, професор
- Панов Микола Іванович — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України
- Петков Сергій Валерійович — доктор юридичних наук, професор
- Пилипенко Пилип Данилович — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
- Пригудський Роман Борисович — кандидат юридичних наук, доцент
- Рабінович Петро Мойсєєвич — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України
- Рейнгольд Валерій — професор Балтійської Міжнародної Академії (Латвія)
- Роберт Ціхуж — доктор юридичних наук, LL.M (Польща)
- Савченко Андрій Володимирович — доктор юридичних наук, професор
- Сервєцький Іван Васильович — доктор юридичних наук, доцент
- Стефанчук Руслан Олексійович — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України
- Стеценко Семен Григорович — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
- Хуторян Наталія Миколаївна — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України
- Юлдашев Олексій Хашимович — доктор юридичних наук, професор

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, Київ, вул. Вінницька, 10, к. 317

Тел.: 246-24-34

E-mail: Law@nam.kiev.ua

Факс: (044) 246-24-38

Адреса сайту: www.nam.kiev.ua

Відповідальний секретар: Савенкова Тетяна Таріївна (tan_s@nam.edu.ua)

Літературний редактор та коректор: Звоненко Олена Олександрівна (gumanitar@nam.kiev.ua)

Рекомендовано до друку Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління» (протокол № 5 від 3 жовтня 2014 р.)

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлені у цих статтях думки можуть не збігатися

з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передрук і переклади дозволяються лише за згодою автора і редакції.

Відповідальність за зміст рекламних оголошень несе рекламодавець.

Підписано до друку 30.10.2014 р. Замовлення № 167.

Папір офсетний. Друк офсетний. Наклад 300 прим. Формат 70х100 1/16.
Віддруковано у ТОВ «Наш формат» 02105, м. Київ, проспект Миру, буд. 7.

слідстві», вважалися: «Извещение; Жалоба; Донос; Доношения Прокуроровъ и Стряпчих; Явка з повинною» [7, с. 9].

Висновок. Підсумовуючи викладене зазначимо, що джерела відомостей до початку кримінального провадження мають своє давнє минуле, починаючи від часів Київської Русі. Вони змінювалися залежно від політичного та економічного розвитку держави, у кожного з них був по-своєму різний зміст. Незмінним залишається спроба законодавця до їх вдосконалення, щоб максимально охопити всі можливі юридично значущі факти, що можуть слугувати інформацією до початку кримінального провадження. Дослідження історії становлення кримінального процесуального законодавства України у розрізі питань початку кримінального провадження, а також, положень щодо моменту виникнення кримінальних процесуальних відносин та процесуальної форми діяльності органів держаної влади на цьому етапі, на наш погляд, слугуватиме підґрунтям для аналізу та обґрунтування доцільності внесення змін та доповнень до норм чинного кримінального процесуального законодавства України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Инструкция гетьмана Данила Апостола малороссийским судам // Киевская старина. – 1887. – Т. 17. – Кн. 1. – С. 140-151.
2. Инструкция «Про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події»: Затверджена наказом МВС України № 1050 від 19 листоп. 2012 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z2095-12#n33>.
3. Історія держави та права України: Підручник / А.С. Чайковський, В.І. Батриченко, Л.О. Зайцев, О.Л. Конилецько та ін.; за ред. А.С. Чайковського. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 512 с.
4. Кримінальний кодекс України. Кримінальний процесуальний кодекс України: Бюлетень законодавства та юридичної практики України. – № 9. – 2014. – 560 с.
5. *Малярєнко В.Т.* Становлення і розвиток кримінально-процесуального права на різних етапах історії України / В.Т. Малярєнко // Право України. – 2004. – №8. – С. 3-7.
6. Материалы к изучению истории государства и права СССР «Русская Правда». – М.: Всесоюз. юрид. ин-т, 1958. – 60 с.
7. *Падох Я.* Ґрунтове судочинство на Лівобережній Україні у другій половині XVII–XVIII ст.ст. / Я. Падох. – Львів, 1994. – 195 с.
8. Права по которым судится малороссийский народ ... из трех книг, а именно: Статута Литовского, Зерцала Саксонского и прилож. при том 2-х прав, також де из книги Порядка по перевезде изъ польскаго и латинскаго языков на российский диалект в едину книгу сведенные, в граде Глухове, лета от рождества Христова 1743 года. изданные под ред. и с прилож. исследования проф. А.Ф. Кистяковского / Б.м. и г. 2. . IV, 1027, 73 с. реєстр.
9. Про Державне бюро розслідувань: Проект Закону України № 3042 від 1 серп. 2013 р. (доопрацьований): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47988.

10. Российское законодательство X–XX века. – В 9-ти т. – Т. 4. «Законодательство периода становления абсолютизма». – М. : Юрид. лит., 1986. – 512 с.
11. Статут Великого князівства Литовського 1529 року // Статуты Великого князівства Литовського: У 3-х т.; за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Т. 1. – Одеса : Юрид. літ., 2003. – 464 с.
12. Статут Великого князівства Литовського 1566 року // Статуты Великого князівства Литовського у 3-х т.; за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Т. 2. – Одеса : Юрид. літ., 2003. – 560 с.
13. *Тертишник В.М.* Кримінально-процесуальне право України: Підручник. – 4-те вид. доп. і переробл. / В.М. Тертишник. – К. : А.С.К., 2003. – 1120 с.
14. *Черкаський І.* Громадський (хопний) суд на Україні-Русі XVI–XVIII вв. / І. Черкаський. – К. : УАН, 1928. – 714 с.

Симчук А.С. Джерела відомостей, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення до початку судової реформи 1864 року

У статті розглянуто процесуальні джерела відомостей, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення та які, у свою чергу, слугували приводами до початку кримінальної процесуальної діяльності відповідних органів державної влади, генезу питання виникнення кримінальних процесуальних відносин до початку судової реформи 1864 року.

Ключові слова: заява та повідомлення про злочини, джерела відомостей про кримінальні правопорушення, органи досудового розслідування, слідчий, прокурор, суд, історія кримінального процесуального законодавства України.

Симчук А.С. Источники сведений, указывающие на совершение уголовного правонарушения до начала судебной реформы 1864 года

В статье рассматриваются процессуальные источники сведений, указывающие на совершение уголовных правонарушений и которые были поводами для начала уголовной процессуальной деятельности соответствующих органов государственной власти, генезис вопроса возникновения уголовно-процессуальных отношений до начала судебной реформы 1864 года.

Ключевые слова: заявление и сообщение о преступлении, источники сведений об уголовных правонарушениях, органы досудебного расследования, следователь, прокурор, суд, история уголовного процессуального законодательства Украины.

Symchuk A.S. The sources of data indicating commission of a criminal offense prior to judicial reform of 1864

In article the procedural sources of data indicating commission of criminal offenses and which were occasions to start criminal procedural activity of appropriate authorities of the government, genesis of a question of emergence of the criminal procedure relations prior to judicial reform of 1864 are considered.

Keywords: statement and message on a crime, sources of data on criminal offenses, bodies of pre-judicial investigation, investigator, prosecutor, court, history of the criminal procedural legislation of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2014.

Орлов Ю.В. Соціально-правова обумовленість злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму 105

Савенкова Т.Г. Предмет злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення 125

КРИМІНОЛОГІЯ

Ілляшенко О.В. Стан та тенденції незаконної торгівлі органами та тканинами людини в Україні 146

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Самодін А.В. Кримінальний процесуальний статус особи, відповідальної за перебування затриманих 156

Симчук А.С. Джерела відомостей, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення до початку судової реформи 1864 року 164

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Потильчак О.І. Добір та підготовка суддів: аналіз міжнародно-правових актів зарубіжного та відчизняного законодавства 173

СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА

Рапаєва М.В. Суїцид у постіндустріальному суспільстві: причини виникнення та засоби протидії 181

ДИСКУСІЇ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Сервецький І.В. Екстремологія нова галузь юридичної науки: історичний аспект 189

ДЖЕРЕЛА ВІДОМОСТЕЙ, ЩО МОЖУТЬ СВІДЧИТИ ПРО ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ДО ПОЧАТКУ СУДОВОЇ РЕФОРМИ 1864 РОКУ

А.С. Симчук

*старший викладач кафедри досудового розслідування
навчально-наукового інституту
підготовки фахівців для підрозділів слідства
та кримінальної міліції
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Сучасний стан окремих положень кримінального процесуального законодавства України щодо початку досудового розслідування, на наш погляд, не повністю окреслює процесуальну форму діяльності учасників кримінального провадження з приводу розгляду заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення. У зв'язку із цим, провідне місце у теорії і практиці кримінального провадження України займають проблеми, пов'язані з його першою стадією – досудовим розслідуванням. Актуальність дослідження окреслених питань пов'язана із законопроектними роботами, які ведуться сьогодні та не зовсім відповідають положенням чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). Зокрема, у ст. 15 проекту Закону України «Про Державне бюро розслідувань» визначаються особливості одержання заяв і повідомлень про правопорушення, які йому підслідні. Водночас ст. 214 КПК ніяких так званих особливостей відповідно до переліку органів досудового розслідування, визначених ч. 1 ст. 38 КПК, не передбачає. До таких особливостей автори законопроекту відносять, наприклад, забезпечення можливості подання заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення через офіційний веб-сайт Державного бюро розслідувань та засобами електронного зв'язку. Пропонується законодавчо закріпити і положення про усну чи письмову форму заяви чи повідомлення про правопорушення, з обов'язковим зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника [9]. Вказані тези у свій час були відображені у статтях 95 та 96 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, а сьогодні закріплюються виключно у відомчих нормативно-правових актах, наприклад, п. 2.5. Інструкції «Про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події» передбачає деталізацію процесуальної форми звернення особи щодо вчинення кримінального правопорушення [2].

У зв'язку із цим, постає необхідність наукового дослідження сучасних проблем початку досудового розслідування, обов'язково враховуючи напрацювання науки кримінального процесуального права у розрізі генези положень кримінального процесуального закону щодо розгляду звернень особи у

сфері кримінальних процесуальних відносин. Із цього приводу беззаперечною, на наш погляд, є теза відомого вченого-процесуаліста В.М. Тертишника, що «Історія – це мовчазна наставниця життя, яка багато чому вчить лише того, хто не полінувався її проаналізувати. З історії права слід брати все краще, аналізувати його та вдосконалюючи застосовувати на благо суспільства» [13, с. 70].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам становлення і розвитку кримінального процесуального законодавства, у тому числі питанням початку кримінального провадження на різних етапах історії України присвячені праці: І.М. Горозовського, С.В. Губара, В.В. Землянської, В.М. Кривоноса, В.Т. Маляренка, О.М. Мироненка, М.М. Михеєнка, Я.М. Падоха, І.В. Сервецького, Б.Р. Стецюка, Л.Д. Удалової, О.Ю. Татарова, В.М. Тертишника, Г.І. Трофанчука та ін.

Метою статті є розгляд історичних аспектів нормативного закріплення джерел відомостей про кримінальні правопорушення з подальшим врахуванням позитивних здобутків законодавства різних періодів історії України у напрямках удосконалення чинного КПК.

Основні результати дослідження. Уперше в історії державності України документальне закріплення джерел інформації до початку кримінального провадження знайшло своє відображення в найдавнішій пам'ятці давньоруського права XI-XII століть, першому кодифікованому збірнику правових норм Київської Русі, який дістав назву «Руська Правда» [6]. Відомі три його редакції – коротка, розширена та скорочена, в яких містилися юридичні норми цивільного, кримінального і процесуального права, в певні періоди розвитку феодалізму в Київській Русі. На основі її розширеної редакції можна документально прослідкувати наявні джерела інформації до початку кримінального провадження.

За часів Київської Русі існували особливі форми так званого досудового процесу, які передбачали встановлення відносин між потерпілим (майбутнім позивачем) і вірогідним відповідачем (майбутнім обвинуваченим). Ці відносини регулювалися статтями 34–39 «Руської Правди» про «заклик», «звід» і «гоніння сліду». У випадку крадіжки майна потерпілий оголошував про це (робив «заклик») на торгу (громадському місці), описуючи вкрадену річ. Якщо після оголошення протягом трьох днів вкрадене у когось знаходилося, то той вважався відповідачем і був зобов'язаний повернути вкрадене, сплативши штраф у сумі 3-х гривень (статті 32 і 34 «Руської Правди»). Про це зазначалося у ст. 34 вказаного документа: «Если у кого пропадет конь, оружие или одежда, и он (потерпевший) заявит о том на торгу, а, после опознает пропавшее у кого-нибудь в своей же городской общине «в своем же миру», то прямо брать свою вещь, а тому платитъ ему (т.е. хозяину пропавшей вещи) за укывательство 3 гривны» [6, с. 13]. «Зведення» і «гоніння сліду» були засобами колективної допомоги в общинах у процесі викриття злочинів та розшуку злочинця (злочинців). Правилами «зведення» регулювався порядок встановлення осіб, які привласнили чуже майно, і передбачалося повернення вкраденого власникові (статті 35, 39). «Гоніння сліду» – це розшук злочинця за слідами, які той залишив. Виконавець цієї процедури міг

розраховувати на допомогу з боку влади, але якщо на суді було доведено невинність затриманого, «гонець сліду» зобов'язаний був відшкодувати затриманому збитки.

Отже, як зазначав Г. К. Амелін, початок кримінального провадження пов'язувався з так званим «закликом» [6, с. 53]. Такої ж думки дотримуються В. М. Тертишник [13, с. 60], В. І. Мірошніченко, М. І. Мірошніченко [3, с. 78]. Отже, джерелом інформації до початку кримінального провадження був саме «заклик».

На території нинішньої України у XIV–XVI столітті під час існування Литовсько-Руської держави та Речі Посполитої правосуддя здійснювалось згідно з Литовськими статутами: Перший («Старий») 1529 р., Другий («Волинський») 1566 р., та Третій («Новий») 1588 р. [11; 12]. Вони були досить подібними один до одного, тому їх називають трьома редакціями.

Першим Литовським статутом, встановлювалось, правило за яким судами, які розглядали кримінальні справи у цей період виступали гродські (або замкові) суди, земські шляхетські суди. Найвищою інстанцією вважався великокнязівський суд, який був одноосібним, мав необмежену компетенцію і міг розглядати будь-які справи. Кримінальне провадження у цих судах розпочиналося за ініціативою позивача або його найближчих родичів, які подавали позов до суду і брали повістки для виклику відповідача (арт. 3, 14, розд. VI, Статуту 1529 року).

Другий Литовський статут було затверджено сеймом у 1554 р., але він набрав чинності лише у 1566 р. Він закріплював соціально-економічні та політичні зміни, що відбулися у Великому князівстві Литовському з 1530 по 1565 рр. Як і в Першому Литовському статуті кримінальне провадження розпочиналося за скаргою зацікавленої сторони – потерпілого або його родичів, яка відображалася у позові. Зацікавлена сторона повинна була звернутися до земського (шляхетського) суду, де писар у письмовій формі складав «позову», підписував її, а також сторона могла самостійно скласти позов і спрямувати його до суду. Адже, арт. 23 розд. IV Статуту 1566 р. встановлював певні вимоги до позовів. Зокрема, нсдійсними визнавалися позови, вручені позивачеві з виправленнями або підчищеннями. В обов'язок позивача входило викласти свою скаргу повністю і конкретно, а чого у позові не вкаже, за те інша сторона відповідати не повинна.

Другий Литовський статут 1566 р. надавав право воєводам, старостам і державцям, де зазначалося «кожний в повіті і в ряді своїм» судити впійману «на гарячому вчинку» особу будь-якого стану «без позви» за такі злочини, як «наїзд ківалтовий на домівки шляхетські, ківалт у містах наших, про підпал і розбої на дорогах, про ківалтування панянок і жінок, про злодійство, про фальшування, про вбивство шляхтича» (арт. 20, розд. IV) [12, с. 304-305].

Коли Люблінська унія 1569 р. об'єднала Польське королівство і Велике Литовське в одну державу – Річ Посполиту зі спільними органами влади і управління, своєрідність литовського права зберігалась і на підлеглих їй українських теренах (землях) Статут 1566 р. використовувався досить довго, тому він вважався дійсно українським, чим і пояснюється його друга назва –

Волинський. Після Люблінської унії 1569 р. з'явилася потреба привести литовське законодавство у відповідність до польських законів.

Третій Литовський статут був остаточно затверджений у 1588 р., де визначалися права і привілеї шляхти, докладно регламентувався порядок судочинства та інше.

Кримінальне провадження у період входження українських земель до складу Речі Посполитої мало за традицією обвинувально-змагальний характер. У процесуальному праві все ще не було істотних відмінностей між цивільними і кримінальними справами. Судочинство в Польському королівстві розпочиналося за аналогом до процесуальних норм Першого та Другого Литовського статутів за скаргою зацікавленої сторони – потерпілого або його родичів, яка відображалася у позові. У доповнення до попередніх Литовських статутів, у позовній заяві обов'язково повинні були вказуватися дата (рік, місяць і день) складання і отримання даного процесуального документа, та дані про позивача. Позови писар скріплював печаткою свого повіту і вносив до реєстру (арт. 18, розд. IV Статуту 1588 року).

У продовж XV–XVII століть кримінальне провадження в Україні відбувалося за таким унікальним інститутом давньоукраїнського права як копний суд (суд громади). Цей суд відбувався за участю всіх членів громади, діяв на підставі звичаєвого права й поєднував у собі розшукові, слідчі та судові функції. До компетенції копного суду належали майже всі кримінальні справи, які виникали на його території.

Суд громади необхідно було скликати для кожного окремого випадку, коли хтось помічав злочин або ставав його жертвою. Про злочин в першу чергу повідомляли сусідів, щоб вони певного дня і на певному місці зійшлися на копу. Таке повідомлення технічно звалось «заказом», тож кликати на копу означало «заказувати» [14, с. 172]. Судом громади визнавався факт злочину, а також покладався обов'язок на жителів робити все можливе для викриття злочинця. Вказаним повідомленням усі люди «закликалися» до збирання доказів у справі. За відсутності такого повідомлення суд піддавав сумніву сам факт вчинення злочину. Коли особі ставало відомо про вчинений злочин і вона не знала злочинця, то питання вирішувалося аналогічно. Особа відразу ж повідомляла про злочин по всіх навколишніх селах. Як зазначає з цього приводу І. Черкаський, «...скривдженому належав почин у скликанні копн. Природна річ, що після деяких попередніх дій, що стосуються зовнішнього порядку на копні, скривджений починає судовий процес чи, як висловлюються акти, правий поступок наданням своєї скарги» [14, с. 265]. Скарга подавалась особисто або через інших осіб (повірного, приятеля, урядника й підданого). Основна частина скарги полягала у викладенні суті справи. Незнання кривдника не було перешкодою для подання скарги. Якщо кривдник скривдженому відомий, скарга закінчувалася доведенням вини.

Після входження України до складу Російської імперії (особливо на початку XVIII століття) у кримінальному провадженні Лівобережної України почали застосовувати російські правові акти [5, с. 4]. Починаючи з епохи правління Петра I і до проведення судової реформи 1864 р. у російському законо-

давстві володарювала інквізиційна (слідча) форма судочинства. Процесуальне законодавство кінця XVII – початку XVIII століття відзначалося трьома важливими документами: Указом від 21 лют. 1697 р. «Об отмене в судебных делах очных ставок, о бытии вместо оных распросу и розыску, о свидетелях, об отводе оных, о присяге, о наказании лжесвидетелей и о неисплатных деньгах» (далі – Указ), «Кратком изображении процессов или судебных тяжб» від 10 квітня 1716 р., Указом від 5 листопада 1723 р. «О форме суда» [10].

Зокрема, відповідно до зазначеного Указу від 21 лютого 1697 р., повністю відмінявся змагальний процес, вводився в усіх справах слідчий, інквізиційний процес. У ст. 1 цього Указу йшлося про те, що суди й очні ставки повинні бути замінені розшуком. О.І. Чистяков вважав, що під судом тут розуміється форма процесу, що носить змагальний характер. Очна ставка – це особлива форма процесу, проміжна між судом і розшуком. Слово «розшук» XVII ст. мало двоякий зміст. З однієї сторони встановлення істини, розслідування обставин. З іншої сторони під розшуком розумілась особлива форма судочинства – слідчий процес [10, с. 399-400]. Розшуковий процес запроваджувався для всіх справ як кримінальних, так і цивільних, але відміна змагальних форм не була стовідсотковою. Тож у ст. 1 цього Указу передбачався не публічний спосіб початку кримінального провадження, властивий слідчому процесу, а приватний – «по чолобиттю». Проте, цей правовий документ не визначав, у письмовій чи усній формі повинна подаватися «чолобитна», її зміст, а також не вказувалися права та обов'язки сторін процесу.

Указ від 21 лютого 1697 р. був доповнений і розвинутий «Кратким изображением процессов или судебных тяжб» (далі – «Краткое изображение...») від 10 квітня 1716 р. «Краткое изображение...», використовуючи принципи Указу 1697 р., розвивало їх щодо військової юстиції, військового судочинства, виступаючи таким чином, спеціальним законом щодо загального. Закон чітко поділяв судові органи на дві системи: суд цивільний і суд військовий «кригсрехт». При цьому військовий суд розглядав не лише справи військовослужбовців у прямому розумінні цього слова, але й осіб, які мали відношення до армії.

У ст. 2 гл.2 «Краткого изображения...», який ще називали Військово-процесуальним кодексом, кримінальні справи поділялися на два види – приватного і публічного обвинувачення. Відповідно існувало два способи початку кримінального провадження.

У першому випадку особа (чолобитник), подавала до суду скаргу на відповідача про вчинений ним злочин і суд починав судовий процес у межах спору, зазначеного у скарзі. Якщо схематично відобразити першу частину процесу, то відповідно до п. 1 ст. 3 гл. 2 «Краткого изображения...», її змістом є подання чолобитної судді, прийняття чолобитної, початок провадження, повідомлення відповідача про це і виклик його до суду, відкриття судового засідання, підготовка його частина, викладення чолобитником своїх претензій, відповідь відповідача, заперечення чолобитником на відповідь, пове заперечення відповідача, підтвердження відповіді.

У другому випадку, коли розглядалася справа публічного обвинувачення, відповідно до п. 2 цієї ж норми «Краткого изображения...», суддя, без надходження скарги (чолобитної), виходячи зі свого службового становища, починав судове провадження і встановлював, коли, яким чином і хто вчинив злочин. Проте тут же визначалося, що порядок провадження у суді в обох випадках був однаковий. Поряд з тим, коли у військових судах розглядалася справа публічного обвинувачення, ініціатива сторін звужувалася за рахунок розширення прав суду. Водночас діяльність суду суворо регламентувалася законом і майже не залишалося місця для прояви власного бачення і будь-якої ініціативи суду. Воля сторін і воля суду поглиналася і замінювалася волею законодавця.

Після указу Петра I від 5 листопада 1723 р. «О форме суда» запроваджується канцелярське судочинство [10]. Указ розрізняє два види чолобитчиків: позивач – в цивільному процесі та «доноситель» – у кримінальному. Чолобитну передбачалося писати за специфічною, так званою змішаною формою, у справі готувалися окремі виписки з посиланнями на норми права, тобто суд повністю здійснювався відповідно до визначеної форми.

Введення інквізиційного процесу у Росії не могло не вплинути і на Лівобережну Україну. Як свідчать матеріали українських судів того історичного періоду, була спроба внести зміни у процес на Україні у питанні обмеження змагальності вже у 20-х роках XVIII ст., але вона повною мірою не була закінчена. Змагальний процес фактично продовжувався.

У період існування Української козацько-гетьманської держави з середини XVII і до кінця XVIII століття, законодавство докладно регламентувало процесуальну діяльність. Розслідування злочинів у Гетьманщині мало приватноправовий характер (за винятком державних злочинів). Судочинство було усним і велося українською народною мовою. Скарга-позов подавалася також усно. Лише після видання «Інструкції судам» Данила Апостола (1730 рік) [1, с. 140-154], в українських судах на Лівобережжі було заведено канцелярщину і закріплено порядок, згідно з яким скарги-позови («супліки і донесення») подавалися лише у письмовій формі. Після цього позовна скарга заносилась до реєстру з коротким викладенням її змісту. Ці обов'язки були покладені на судового писаря.

У 1743 р. було підготовлено проект Кодексу «Права, за якими судиться малоросійський народ» (далі – «Права, ...»), але він так і не був офіційно затверджений [8]. Разом з тим, це був детально систематизований збір чинних у Гетьманщині правових норм, у тому числі з процесуального права, який складався з передумови, 30 розділів, що в свою чергу, ділилися на артикули і пункти.

Кримінальні судові справи, як зазначалося у вказаному документі, починалися від позову. Йому надавалось велике значення – «позов всего судебного поступка фундамент». Втручання суду починалося тільки на домагання сторін. «Судии... никого безъ челобиття и настоянія судить, ни к челотибствованію и к произвожденію дела в суде неначатого принуждать не должны, ибо

всяк о своей обиде как челобитствовать, так и молчать, пока самъ хочетъ, воленъ» (пункт 3 артикуль 3 глава 7 «Права ...») [8, с. 86].

У «...поняття позову входило два окремі заходи – захід, пов'язаний із внесенням до суду скарги, званої також «жолоба», «жалобливая супліка», «чолобитна», «явочное челобитье», або саме «челобитье», «доношение», і захід надсилання із суду до оскарженого листа з викликом на розправу, що його називали «позовним указом» [7, с. 73].

Позивачем («челобитчикъ, истецъ, акторъ, поведъ і жолобливая сторона») був той, «который на кого въ кокомъ нибудь искъ своемъ челобитье или жалобу приноситьъ» (п. 1 арт. 1 гл. 8 «Права, ...») [8, с. 137]. Позивач в кримінальних справах мав право подати в суд чолобитну в письмовій формі, написану власноруч. Хто не вмів писати, необхідно було звертатися за допомогою до іншої особи.

Судове провадження починалося виключно після внесення до суду чолобитної (скарги-позову). Згідно з п. 5 арт. 1 гл. 7 «Права, ...», судові справи могли провадитися тільки «по жалобам и ответствиямъ». Правом сторони було звернутися з позовом або відмовитися від такого звернення. Проте, з цього загального правила існували і певні винятки. Суд, відповідно до п. 3, арт. 3 гл. 7 «Права, ...» приступав до розгляду справи і без пред'явлення позову. Це, зокрема, стосувалося ряду кримінальних справ, коли йшлося про тяжкі злочини. Наприклад, якщо особа вчинила кримінальне правопорушення, і своєю зухвалою поведінкою вказує, що вона не кається у вчиненому, але є підозра у вчиненні певного правопорушення то в такому випадку і без чолобитної її можна було затримувати для допиту в суді доти, доки вона не доведе свою непричетність у вчиненому достовірними доказами.

«Права, по которымъ судится малороссийский народъ» від 1743 р., хоча і не набули офіційного статусу, але вони застосовувалися в судовій практиці і дають уявлення про високу правову культуру і розвиток правових ідей в Гетьманщині.

Судова система України першої половини ХІХ ст. мала цілу низку серйозних суперечностей. Починаючи з 1831 р. російська влада видала ряд нормативних актів з метою усунення особливостей кримінального провадження в Україні, а судова система Правобережжя і Лівобережжя України приводилася у відповідність з судовою системою Російської імперії.

У 1832 році Микола І затвердив Звід законів Російської імперії, що набрав з 1 січня 1835 року. Серед прийнятих законів найбільш цікавою є кн. 2 т. XV, яка мала назву «Законы о судопроизводстве по делам о преступлениях и проступках» [7]. Саме цю книгу видання 1857 р. В.М. Тertiшник небезпідставно вважає першим Кримінальним процесуальним кодексом Росії, і першим Кримінальним процесуальним кодексом України, як частини єдиної Російської держави [13, с. 68].

Важливо відзначити, що у вказаному Законі вперше в історії Росії й України були чітко визначені приводи до початку кримінального провадження, якими відповідно до ст. 34 гл. 1 розд. 2, що мав назву «О предварительномъ